

Ekonomi

LEKTIONS-
ANTECKNINGAR

Dessa lektionsanteckningar gör inte anspråk på att täcka allt som vi har talat om. Du behöver använda dina lektionsanteckningar också. Eventuellt hinner vi inte heller gå igenom allt som står här.



Det ekonomiska kretsloppet

Inledning

Nedan finns mina egna anteckningar för de lektioner vi har haft som jag utökade till löpande text. De kan på flera punkter ha förändrats, justerats eller blivit utökade på lektionerna så du behöver fortfarande dina egna anteckningar.

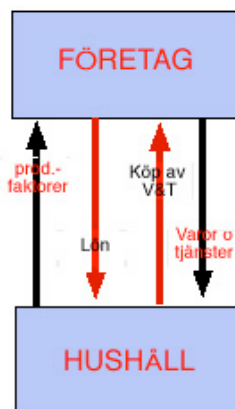
Det lilla och det stora kretsloppet

I det "lilla" ekonomiska kretsloppet finns bara företag och hushåll. man kan se detta som ett slags perpetuum mobile. Ur detta kretslopp bör man kunna tala om vilka strömmar som går mellan företag och hushåll. Man bör naturligtvis också kunna berätta vad ett hushåll är och vad ett företag är.

Det ekonomiska kretsloppet ger en, åtminstone i mina ögon, bra bild av hur ekonomin fungerar. Det lilla kretsloppet (bilden nedan) visar hur de ekonomiska strömmarna går mellan företagen och hus-

hållen. Hushållen köper saker av företagen och bidrar med arbetskraft och andra produktionsfaktorer. Företagen får pengar av sin försäljning och ger lön till sina anställda (och naturligtvis också en del av vinsten till de hushåll som äger företaget).

På bilden på nästa sida visas det stora kretsloppet. Från kretsloppet mellan företag



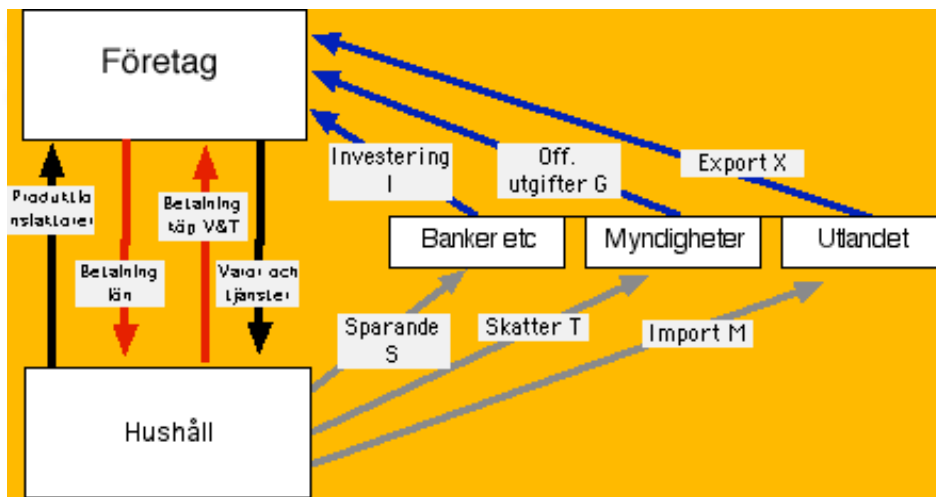
Innehåll

Det ekonomiska kretsloppet	1-2
Den offentliga sektorn	2
Prisbildning	3
Bruttonationalprodukt	4
Ekonomiska system	5

Produktionsfaktorer

Vad är det?

De saker som behövs för att kunna producera saker kallas produktionsfaktorer. Dessa är naturtillgångar (dvs råvaror), arbetskraft, realkapital och kunskapskapital. I boken räknas kunskapskapital in under rubriken arbetskraft. Om du räknar det som en egen produktionsfaktor eller vill räkna in det under arbetskraft spelar ingen roll så länge du vet att kunskapskapital finns. Ibland kallas kunskapskapital för know-how.



och hushåll kommer pengar att försvinna därför att hushåll och företag sparar pengar, därför att man måste betala skatt och en del pengar betalas till utlandet som import – där givetvis pengarna kommer in som en del av det landets kretslopp. Alla dessa pengar som försvinner från det lilla kretsloppet kallas läckage.

Det finns också pengar som kommer in till det lilla kretsloppet. Från bankerna kommer till exempel lån som ett företag gör. Myndigheterna använder också skattepengarna till olika utgifter. När ni t.ex. får ert studiebidrag så ökar pengarna i kretsloppet. När någon i utlandet köper en svensk vara så får vi exportinkomster. Alla dessa pengar som är ett tillskott till det lilla kretsloppet – lån, offentliga utgifter och export – kallas injektorer.

Företag

Det finns olika sorters företag. Företag som verkar i flera olika länder kallas multinationella företag. I Sverige kan ett företag vara enskild firma, handelsbolag/kommanditbolag, eller aktiebolag. Ett kooperativt företag ägs av dess medlemmar. Det finns också näringsdrivande stiftelser men det är inget du behöver känna till. För skillnader mellan de olika företagsformerna se dina anteckningar.

Nästan alla svenska storföretag är aktiebolag. Det är också bara de största företagen som är noterade på börsen, alltså aktier som alla kan köpa och sälja. I Sverige har vi en ovanligt hög andel av företagen som är väldigt stora och förhållandevis få som är små eller medelstora.

se också rutan till höger

Den offentliga sektorn

Den offentliga sektorn har olika funktioner. I sin minsta form ska en offentlig sektor stå för produktionen av sådant som varje individ har svårt för att klara själv, t.ex. försvaret eller rättsväsen. I alla västerländska välfärdsstater har den offentliga sektorn fått andra uppgifter. I Sverige fyller den offentliga sektorn rollen som inkomstutjämnare

mellan rika och fattiga. Den ska också vara en garanti för materiell trygghet även för sådana individer som inte förmår klara sin egen försörjning. Den har också en åldersutjämnande roll; i situationer då vi inte har några inkomster "lånar" vi från vår yrkesverksamma och skattebetalande tid, det vill säga under barndom och ålderdom. Slutligen har den offentliga sektorn, åtminstone i socialdemokratisk version, varit ett instrument för samhällsomvandling.

Den offentliga sektorn i Sverige brukar anses som världens största. Den blir emellertid olika stor beroende på hur man mäter den. Ett mått är andelen anställda inom den offentliga sektorn. Då får man de uppgifter som anges i ett av diagrammen till höger. Om man istället ser på den offentliga sektorns utgifter blir bilden en annan. Jag redovisar två diagram på hur man mäter den offentliga sektorns utgifter, ett med och ett utan transfereringar. Transfereringar betyder överföringar, och innebär vanligen bidrag av olika slag, t.ex. pensioner, barnbidrag med mera. Även bidrag till företag är transfereringar. Det är egentligen först när också transfereringar mäts som den svenska offentliga sektorn är väldigt stor i förhållande till övriga länder. Våra utgifter för sjukhus, skolor, militär verksamhet och så vidare är ungefär lika höga som i andra europeiska länder.

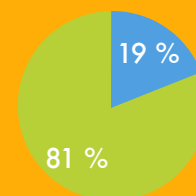
Vi har talat om multiplikatoreffekten. Den innebär i korthet att pengar som tillförs det ekonomiska kretsloppet kommer att användas flera gånger och därigenom bli mycket större. Låt oss anta att staten satsar på att bygga en bro. De som då ska bygga bron kommer att köpa korv och lättöl. Då kommer korvförsäljaren att få mer pengar. Han kanske satsar på att köpa en senapsmaskin. Då kommer senapsmaskinstillverkaren att bli glad. Han investerar i en ny bil. Och så vidare.

De pengar staten investerade i en bro ledde det alltså till att flera personer fick mer pengar, långt fler än de som byggde bron. Hur stor multiplikatoreffekten är beror på hur mycket läckage vi har från det ekono-

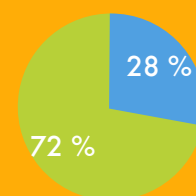
Den offentliga sektorns storlek?

- Offentlig sektor
- Privat sektor

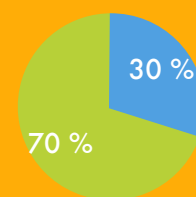
1. Bidrag till BNP



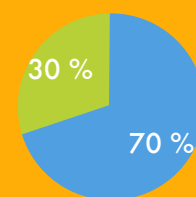
2. Yrkesverksam befolkning



3. Offentliga sektorns utgifter



4. Offentliga sektorns utgifter (inklusive transfereringar)



Företagsstruktur

Nedan finns tre översiktliga bilder av företagsstorlek i Sverige Danmark och Tyskland



Finanspolitik och penningpolitik

Penningpolitik

Penningpolitik är den politik som går ut på att försöka styra penningvärdet. Denna politik sköts i Sverige, liksom i de flesta västländer, av centralbanken, som i Sverige kallas Riksbanken. Penningvärdet bestäms i huvudsak av två saker: ränta och penningmängd

1) Räntan

Riksbanken kan genom olika ekonomiska transaktioner (som du inte behöver känna till) styra räntan hos banker och andra kreditinstitut.

Räntan har effekter på konjunkturen. Vilka? Varför?

Räntan har effekter på inflationen. Vilka? Varför?

Räntan har effekter på valutakursen. Vilka? Varför?

2) Penningmängden

Riksbanken kan reglera penningmängden vilket bland påverkar bankernas möjligheter att låna ut pengar. Själva tryckningen av sedlar har numera mycket liten betydelse för mängden pengar. Nästan allt kapital finns bara som ettor och nollor i någon dator.

Finanspolitik

Finanspolitik är den politik som går ut på att påverka konjunkturen. Denna politik sköts av riksdag och regering. Finanspolitiken hanteras via statens budget och via skatter.

1) Budget

Staten kan antingen överbalansera budgeten, dvs ha mer inkomster än utgifter, för att dämpa konjunkturen, eller underbalansera budgeten, dvs ha större utgifter än inkomster, för att spä på konjunkturen.

2) Skatter

Skatt, tillsammans med budgeten, är ett medel som kan påverka multiplikatoreffekten. Multiplikatoreffekten är väl beskriven i er bok

Keynesianism och *monetarism* har vi också pratat om. Vad innebar de i korta drag? Vilken teori associerar du med penningpolitik? Och vilken med finanspolitik?

miska kretsloppet. (multiplikatoreffekten är lika med det inverterade värdet på läckaget men det är överkurs) Vi har idag en lägre multiplikatoreffekt än vad vi hade för 20-30 år sedan.

Kreditinstitut

Kreditinstitut är banker, finansbolag, försäkringsbolag och hypoteksinstitut (har hand om bostadslån). Lite förenklat kan man säga att kreditinstitut lever på skillnaden mellan inlåningsränta och utlåningsränta.

Prisbildning

Hur priser sätts kan i förstone verka svårt, men det klarnar efter ett tag. Jag satte upp olika modeller för hur priser sätts, men i boken nöjer de sig inledningsvis med en.

MODELL 1-priset sätts efter kostnaden på varan. Man tar härvid hänsyn till fasta kostnader som är kostnader som finns oavsett om man producerar något eller inte. Ett exempel skulle kunna vara en grävmaskinsfirma. Han har kostnader för (lån t.ex.) för grävmaskinen oavsett om han gräver eller inte. Den andra sortens kostnad är rörliga kostnader. Det är kostnader som varierar med hur mycket man producerar. I exemplet med grävmaskinsfirman är en rörlig kostnad t.ex. den diesel som förbrukas då grävmaskinen gräver.

MODELL 2- Är då priset sätts på en marknad enligt principen om utbud och efterfrå-

gan. Detta förklaras i detalj i boken.

MODELL 3 - Monopol. I en monopolmarknad finns bara ett företag. Företaget kan bestämma sina priser utan att ta hänsyn till någon konkurrens. Monopol blir allt ovanligare.

Denna modell gick vi inte igenom på lektionerna

MODELL 4-Det finns vissa marknader som är reglerade på olika vis. I allmänhet har staten haft ett visst inflytande på hur priserna ska sättas. Ett exempel är hyresmarknaden där priset i normalfallet sätts lägre än marknadspriset. Effekten när en vara prissätts lägre än marknadspriset är att en brist uppstår. Det kan man lösa genom ransoneringar eller kösystem. Ofta uppstår också en svart marknad där folk försöker köpa sig förbi kön. Just för hyresmarknaden leder det också till ett omvandlingstryck mot bostadsrätter.

Jordbruksmarknaden är ett exempel på när en vara prissätts högre än marknadspriset. Det leder till att vi får ett för stort utbud i förhållande till efterfrågan (konsumenterna betalar nämligen- lätt förenklat- inte mer än marknadspriset). Ett överskott uppstår. I EU har vi otaliga exempel på smörberg, köttberg med mera. Detta överskott dumpas sedan på världsmarknaden. Länder där bönderna försöker sälja sina produkter till världsmarknadspris, ofta i fattiga länder som inte har råd att subventionera jordbruket, får svårt att överleva. På detta lite paradoxala



Banker

Bank (av it. banca "bänk"), en inrättning som framför allt ägnar sig åt inlåning och utlåning, alltså en form av kreditinstitut. Ordet "bank" syftar i vardagligt tal på ett bankkontor. Att driva en bank är ofta en väldigt lönsam verksamhet, fast kanske inte just nu i finanskrisens efterbörd. På bilden ovan ser du huvudkontoret för Deutsche Bank

sätt bidrar vårt överskott till att skapa en brist i fattiga länder.

Man bör vara beredd att rita hur för låga respektive för höga priser ser ut i ett utbuds- och efterfrågediagram.

Vad gäller priselasticitet, inkomstelasticitet, substitutvaror och komplementvaror är det bra beskrivet i boken och vi har behandlat det med ett övningspapper vilket gör att jag inte behöver skriva mer om det här. Jo förresten elasticitet är här lika med känslighet.

Bruttonationalprodukt

BNP betyder bruttonationalprodukt. Bruttonationalprodukten är summan av alla varor och tjänster som produceras i ett land under ett år. Om jag minns rätt var Sveriges BNP förra året lite över 3000 miljarder kronor. Man bör hålla isär BNP och BNP per capita. Det senare är avsett främst för jämförelser mellan länder.

Boken tar upp ganska väl vilka svagheter som BNP-begreppet har. Dessa svagheter är bland annat att:

- BNP är omdiskuterad ur miljösynpunkt
- BNP tar liten hänsyn till hur mycket av produktionen som sker utanför det mätbara som svartjobb, hemmaarbete med mera.
- BNP per capita säger ingenting om hur pengarna fördelas- om det t.ex är få mycket rika och många fattiga eller om välståndet fördelas relativt jämnt.
- Det är svårt att beräkna den offentliga sektorns bidrag till BNP. Därför tar man i allmänhet upp kostnaderna för den offentliga sektorn som dess bidrag till BNP.
- BNP inte tar hänsyn till skillnader mellan män och kvinnor.

Konjunkturer

Konjunkturer är en mätare av det ekonomiska läget eller de ekonomiska utsikterna. Högkonjunktur är helt enkelt goda tider och lågkonjunktur dåliga tider. En konjunkturcykel är perioden mellan en konjunkturtopp/dal till nästa konjunkturtopp/dal.

Kännetecken

- Efterfrågan på varor
- Efterfrågan på arbetskraft
- Inflation
- Ökad/ minskad produktion

Det finns konjunkturcykler på lång och kort sikt. På längre sikt finns 1. Kondratieffcykler och 2. Kuznetzcykler.

Kondratieffcykler omfattar 50-55 år och mäter prisförändringar. Cyklerna styrs av dominerande teknologier som befinner sig olika skeden.



Bildens titel: How to spot a rich guy...

Toppar	Teknologi
1815	Vattenkraft
1865	Ångmaskin
1910	Explosionsmotor
1970	Massproduktion

Kuznetzcykler omfattar en period på cirka 11-13 år och mäter produktionen. Det är ofta en expansiv fas i Kuznetzcykeln vi syftar på när vi pratar om det glada tjugotalet eller "the swinging sixties".

Varför finns då konjunkturväxlingar? Några vanliga förklaringar är:

- Psykologi påverkar. Tror t.ex många människor att tiderna blir sämre sparar de mer och konsumerar mindre, och tiderna blir då också sämre.
- Acceleratorprincipen- multiplikatoreffekten, Båda dessa effekter gör att både konjunkturuppgångar och konjunkturredgångar tenderar att förstärkas.

- Globalt inflytande. Händelser och skeenden i andra länder påverkar oss.

Hur ska konjunkturerna regleras? Det är svårt men samtliga finansministrar har denna strävan.

Inflation

Det finns tre olika orsaker till inflation.

- Efterfrågeinflation- varierar med konjunktur och kan påverkas av finans- och penningpolitik
- Kostnadsinflation- kostnaden stiger på någon produktionsfaktor (råvaror, realkapital och arbetskraft inklusive know-how)
- Importerad inflation- som kommer från fördyrade importvaror/tjänster

De båda sistnämnda kan uppträda oberoende av konjunkturläge.

Plan- eller marknadsekonomi?



Plan- och marknad

Innan första världskriget fanns bara marknadsekonomi. Den var påverkad av Adam Smiths teorier om den osynliga handen. Sedan första världskriget har i stort sett alla västvärldens ekonomier varit mer eller mindre blandekonomier. Det första världskriget innebar en planerad ekonomi - denna planerade ekonomi var mycket effektiv.

Vad ska Sovjet göra efter revolutionen? Det finns hos Marx åtskilligt med kritik mot kapitalismen (främst i *Das Kapital*) men inte mycket konkreta förslag. I Sovjet inspireras man mycket av det framgångsrika sätt som ekonomin reglerades under första världskriget. Med Marx och världskrigsekonomin som grundpelare letar man efter en hållbar ekonomisk modell. I början prövas flera ekonomiska idéer utan större framgång - mest känt är väl experimentet att avskaffa pengar. Det är först från Stalin som vi får en någorlunda beständig ekonomisk modell.

I praktiken finns inte någon renodlad teoretisk modell någonstans utan alla stater är någon form av blandekonomier.

Planekonomi

Den sovjetisk-stalinistiska modellen bestod av följande centrala inslag:

- Kollektivisering av jordbruket

Gav ett visst ekonomisk överskott och frigjorde arbetskraft till industrin. Det fanns två sorters jordbruk i Sovjet: kollektivjordbruk i form av kolchoser och statligt ägda sovchoser. de förstnämnda var vanligast.

Jordbrukarna fick lön istället för andel av vinsten. Detta gav ett svagt incitament till produktivetsförbättringar. Produktionsmängden styrdes av teoretiska produktionskvoter. Sovjet hade under hela sin "livstid" ständiga problem med underproduktion och dålig hantering. Det sistnämnda betydde bland annat att stora delar av jordbruksproduktionen mer eller mindre rutnade bort i distributionskedjan. Det var ofta betydligt högre produktivitet på de privata lotter som fanns i anslutning till de flesta kolchoser.

Dessa varor fick säljas på en privat marknad vilket gjorde att de hade högre pris.

- Satsning på tung industri
1928 kom den första femårsplanen där produktionsinriktningen var på tung industri. Detta gav stora produktionsökningar på trettioalet. Inte heller inom industrin förekom vinster men man fick bonus om kvoterna nåddes. Detta gav mycket låg effektivitet. Den sovjetiska industrin smordes av slavarbetskraft (offer för utrensningarna) och arbetets militarisering (att jobba betraktades som likvärdigt med att vara soldat - till exempel är straffet för desertering vanligen döden och straffet för "olovlig" frånvaro från jobbet blev detsamma).

- Central planering
I toppen av de sovjetiska planeringsorganen fanns den centrala myndigheten Gosplan som fixerade mål för femårsplaner och årliga planer. Det fanns sedan motsvarande organ på regional och lokal nivå. Ofta hade man en betoning på kvantitet istället för kvalitet. Många mål var dessutom orealistiska. Systemet ledde till att man ofta fick brist på vissa varor, och överskott på andra. Innovationshastigheten var mycket låg, utom i den militära sektorn.

Efter Stalin

- Mobiliseringskampanjer
Chrusjtjov, Brezjnev och Gorbatjov vädjade alla till sovjetmedborgarnas offervilja i syfte att skapa en bättre ekonomi och samhälle. Temat var ungefär det vi offrar nu får vi igen i framtiden. Då effekten av dessa mobiliseringskampanjer nästan alltid skjöts på en obestämd framtid så minskade helt naturligt verkan på dessa mobiliseringskampanjer successivt.

- Låga priser på mat och hyra
De varor som under Sovjetunionens senare tid gavs stora subventioner var hyror och baslivsmedel. De låga priserna ledde till ett stort efterfrågeöverskott/utbudsunderskott. Väntetiderna på en lägenhet var enormt långa, ibland ända upp till ett decennium långa. Även för vardagsmaten fick man köa. Det förekom parallellt en svart marknad och ett system med affärer där man för västvaluta hade ett stort utbud som normalt sett inte var tillgängligt för vanliga medborgare.

Marknadsekonomi

Vi har väl egentligen inte talat så mycket om en klassisk marknadsekonomi så det får du läsa i boken. Vi har dock talat en del om vissa vägvalsfrågor;

- Vad är alternativet till marknadsekonomin?
- Avreglering, privatisering, "utförsäljning": är det bra?
- Är förutsättningen för demokrati att man har marknadsekonomi?
- Vart går vi i framtiden?

Tillväxtmodeller

Vi har visserligen inte talat om det på lektionerna men det kan vara av intresse att notera att det "worldwide" finns tre modeller för tillväxt -

- 1) Storbritannien,
- 2) Japan,
- 3) Sovjet.
 - 1) Låg statlig inblandning, satsning på konsumtionsvaruindustri, ekonomisk liberalism
 - 2) Samarbete stat och näringsliv, exportorienterad industri, tidsbegränsad imports substitution, kopierande av utländsk teknologi, jordbruket som bas
 - 3) Central statlig planering, satsning på tung industri, jordbrukskollektivisering

Ekonomiska system

Definitionen av ett ekonomiskt system är ett nätverk av institutioner och regler som man använder sig av inom en stat (organisation) för att hushålla med knappa resurser.